

HET NATUURHISTORISCH MUSEUM VAN MAASTRICHT

door

E. M. KRUYTZER

Het leek nog zo ver af, toen men in 1910 bij de oprichting van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg met plannen rondliep een provinciaal natuurhistorisch museum te stichten. En toch, hoe spoedig was 't er. In het Maandblad van december 1912 lezen wij: „Eindelijk is de totstandkoming van het Provinciaal Museum van Natuurlijke Historie zekerheid geworden. De stad Maastricht heeft voor dat doel aan ons Genootschap 't voormalige klooster der Grauwe Zusters op de Looiersgracht afgestaan”.

Dit bericht was een mededeling van grote betekenis, zoals de toekomst zou leren. Geruisloos is het museum in het jaar 1913 geopend. Men bracht eenvoudig de reeds verworven voorwerpen naar het gebouw en het museum was er. Deze gang van zaken typeert de stichter van het museum, Rector J. s. C r e m e r s. Hij bracht iets tot stand zonder ophef.

Het Genootschap beschikte dus over een gebouw. Het oude gedeelte dateert van omstreeks 1600 en het latere, voorste stuk uit 1705. Het was echter nog geen museumgebouw. Sinds de Grauwe Zusters van Hasselt¹⁾ het klooster hadden moeten verlaten bij de komst der Fransen op het eind van de 18e eeuw, is er nooit veel zorg aan besteed. Gelukkig dat het gebouw nu en dan bewoond werd en ook wel eens diende als schildersatelier²⁾ of als school, anders ware het klooster eenzelfde lot beschoren geweest als het kasteel Schaesberg, dat in een halve eeuw tot een ruïne werd. Nu, in 1912, was het wel geen ruïne, maar toch een verwaarloosd en vochtig gebouw en veel veranderde dat niet in den beginne, zodat de eerste conservator van het museum, Rector C r e m e r s, in 1917 moest verzuchten: „Was de geboorte van dit Museum voorspoedig, minder voorspoedig waren z'n eerste levensjaren” (Maandblad, Jrg. 6, no 9—10).

Zo is het gelukkig niet gebleven. Reeds in de jaren 1919 en 1920 hadden er belangrijke herstelwerkzaamheden plaats. Ook de omgeving kreeg een ander aanzien, zodat men in het vervolg niet meer kon spreken van „de akelig-doodsche, monsterachtig-leelijke Heksenhoek”

(Maandblad jrg. 9, no. 5—10, 1920). De belangrijkste verbetering van het museum kwam tot stand in 1932, toen het museum aanzienlijk vergroot werd. Nu kon conservator C r e m e r s zijn vleugels uitslaan en de door hem en anderen verzamelde voorwerpen op behoorlijke wijze tentoonstellen. Toch blijft een oud gebouw een zorgkind. Dank zij de goede zorgen van het Gemeentebestuur en Openbare Werken bevindt zich het gebouw in goede staat. Dit is in het kort de geschiedenis van de miserie en de redding van het gebouw.

Het belangrijkste is natuurlijk de inhoud van het museum. Het begin was heel bescheiden. Zoals boven reeds is gezegd, begon het museum met voorwerpen door particulieren verzameld, doch reeds in het eerste jaar werden belangrijke zaken daaraan toegevoegd, zoals de vogelcollectie N i l l e s e n. De belangrijkste aanwinst van dat jaar was ongetwijfeld het bijna volledige skelet van de reuzenschildpad uit het Krijt, *Allopleuron hoffmanni* Mantell, dat van de Gemeentelijke H.B.S. naar het museum werd overgebracht. Deze schildpad is nog steeds het pronkstuk van het museum, dat zijn weerga niet vindt noch in België noch in Nederland. Het museum bleef groeien en dat danken wij voor een groot gedeelte aan de activiteit en de toewijding van de in september 1913 benoemde museumcommissie, waarvan Dr. J. P. G. v a n d e r M e e r de voorzitter was. Ir. A. M. S p r e n g e r, de latere hoogleraar van Wageningen, zorgde voor de tuin.

Dat een dergelijk zich steeds uitbreidend museum niet zonder vaste beheerder kon blijven, werd hoe langer hoe meer duidelijk. Er moest een oplossing gevonden worden, die ook financieel uitvoerbaar was. Een eerste poging daartoe mislukte (Natuurh. Maandblad 1952, p. 12). Uiteindelijk kwam men tot de volgende oplossing. „De gemeente Maastricht zou de gehele museuminventaris in eigendom overnemen en een conservator aanstellen”. Dit plan kreeg zijn beslag in de gemeenteraadszitting van 11 juni 1917. Het museum was behouden en zijn toekomst veilig gesteld. Tot eerste conservator³⁾

DE HEKSENHOEK VOOR 1912

werd benoemd de voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap, J. o. s. C r e m e r s, die in 1913 benoemd was tot rector van Raath-Bingelrade. De bisschop van Roermond verleende hem eervol ontslag als rector en in oktober 1917 kon de rector — hij bleef „de Rector” — zijn ambt als conservator aanvaarden.

Het besluit van 11 juni was een besluit van verstrekkende betekenis. Heeft men dat toen reeds kunnen voorzien? „Zet een man met de karaktereigenschappen van Rector C r e m e r s aan het hoofd van een museum en gij kunt alles bereiken”. In deze woorden van Prof. v a n d e r V l e r k bij het afscheid van de Rector als conservator in 1938 vindt men wel niet het antwoord op bovengestelde vraag, maar toch wel de verklaring van het feit, dat het Maastrichtse Museum is uitgegroeid tot een voor de wetenschap belangrijk museum. Het zal de bestuurders van de oudste stad van Nederland ten

allen tijde tot eer strekken, dat zij het museum hebben behouden en nog steeds in stand houden.

Men had gelukkig nog juist op tijd het besluit genomen. In de jaren 1917—1918 was de mergeexploitatie in volle gang, waarbij talrijke krijtfossielen te voorschijn kwamen. Zouden ook deze weer naar het buitenland gaan, zoals dat in het verleden helaas zo vaak het geval was geweest? De pas benoemde conservator nam terstond contact op met de exploitanten van de mergelgroeven, die hun volledige medewerking toezegden. Het resultaat hiervan was, dat het museum weldra over een collectie Limburgse krijtfossielen beschikte, zoals er geen tweede in ons land te vinden is. Spoedig, in 1920, volgde de bekende bryozoëncollectie van E. d. P e r g e n s, die nog steeds de belangstelling uit het buitenland heeft als zijnde de meest volledige van ons land. Dan volgen de pleistocene fossielen, afkomstig van de mammoetgroeve en de

groeve Belvédère in het Bosserveld en van de grinderijen overal langs de Maas, de fossielen van de Tegelse Klei, een afzetting in een delta-gebied gedurende de eerste interglaciale periode van het IJstijdvak, het Tiglien. Deze klei is een der rijkste vindplaatsen van fossiele zoogdieren in Europa. Prof. Eugène Dubois, een Limburger van geboorte en wereldberoemd om zijn *Pithecanthropus erectus* van Trinil (Java), heeft het eerst in 1904 de aandacht op deze belangrijke vindplaats gevestigd. Een aparte carboonzaal werd ingericht voor de fossielen van het Boven-Carboon, en wij mogen zeker niet vergeten te vermelden de zeer belangrijke aanwinst van de zaal van het tertiair, de haaiantanden van Elsloo, in 1932 door Dr. J. O. S. Beckers van Beek verzameld bij het graven van het Julianakanaal en gedetermineerd door Me j. W. van de Geyn, thans Mevr. Dr. W. Minis-van de Geyn. Geleidelijk was de palaeontologische verzameling van ons museum zo belangrijk geworden, dat men bij het schrijven van wetenschappelijke publicaties het museum niet meer kon voorbijgaan. Ik wijs b.v. op het proefschrift van pater J. J. A. Bernsen O.F.M. en zijn talrijke publicaties over de Tegelse fossielen in het Natuurhistorisch Maandblad. Na zijn plotselinge dood in 1932 werd zijn werk voortgezet door Me j. Dr. A. Schreuder, evenals Dr. Bernsen een leerling van Prof. Dubois. En zeker mogen wij niet vergeten te vermelden het proefschrift van Me j. W. van de Geyn: „Das Tertiär der Niederlande mit besonderer Berücksichtigung der Selachierfauna“ (1937), waarin de bewerking van de bovengenoemde haaiantanden werd neergelegd. Me j. van de Geyn is in 1939 Rector Cremers als conservator opgevolgd. Door haar vooropleiding in Nederlandse en buitenlandse musea was zij de aangewezen persoon om museum en bibliotheek op moderne wijze te reorganiseren. In 1948 benoemde de gemeenteraad van Maastricht Dr. E. M. Kruytzer tot haar opvolger.

Doch genoeg over het geologisch verleden van Limburg. De recente fauna en flora van Limburg vragen onze volle aandacht. De verzorging hiervan was bij de oud-professor in de Natuurlijke Historie van Rolduc in goede handen. Naast de bovengenoemde vogels kwamen er natuurlijk in de eerste plaats de vleermuizen, want dat was een oude hobby van Rector Cre-

mers. In de mergelgroeven van Zuid-Limburg verblijven 12 soorten vleermuizen, een aantal, dat slechts overtroffen wordt door dat van de grotten van New Mexico (U.S.A.). Van de overige zoogdieren mogen wij niet vergeten de hamster, die in ons land beperkt is tot Zuid-Limburg en zijn meest noordelijke grens vindt in Maasniel. Verder de slaapmuizen eikelmuis (*Eliomys quercinus* (L.)) en hazelmuis (*Musccardinus avellanarius* (L.)), die tot Zuid-Limburg beperkt zijn. De belangrijkste aanwinst van de laatste tijd is ongetwijfeld de wilde kat, *Felis silvestris* Schreber, die 25 okt. 1957 bij St. Elisabeth (Nunhem, gem. Haelen) door de heer S. Houben uit Maasbracht geschoten werd en door hem in bruikleen werd afgestaan. Dit is de eerste wilde kat van Nederland.

De vogels vormen een buitengewoon fraaie stand op de grote bovenzaal van het museum. Indien wij er slechts twee noemen, dan is dat om haar buitengewone zeldzaamheid, n.l. de waterspreeuw, *Cinclus cinclus aquaticus* Bechst., die als broedvogel het eerst in Limburg werd waargenomen (1910), en de oehoe, *Bubo bubo* L., die slechts één keer in Nederland als gast is waargenomen en wel te Nuth in de tweede helft van de vorige eeuw. Wat de reptielen betreft, beperken wij ons tot de moerasschildpad, *Emys orbicularis* (L.), die alleen in Z.-Limburg inheems is, ofschoon uiterst zeldzaam. Ook onder de amfibieën bevinden zich enkele soorten, die tot Z.-Limburg beperkt zijn, n.l. de gevlekte landsalamander (*Salamandra maculosa* Laur.), de vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans* L.) en de vuurpad (*Bombinator pachypus* F.). Van de vissen hebben de drie prikken, zee-, rivier- en beekprik, steeds de aandacht van de bezoekers.

Bijzondere zorg had de eerste conservator voor de insecten, die intussen door het werk van de leden van het Genootschap en enige belangrijke schenkingen tot een machtige collectie zijn uitgegroeid. Het phylum der geleedpotigen kreeg in de jaren 1949 en volgende een belangrijke uitbreiding door het groot aantal spinnen (252 soorten), door pater Chrysanthus O.F.M.Cap. in Limburg gevangen. Van deze mooie verzameling zijn er 52 tentoongesteld. Dit is de eerste show-collectie van dien aard in onze nederlandse musea.

Uit deze korte samenvatting blijkt reeds, dat wij in het museum aantreffen de vertegenwoordigers van de limburgse dierenwereld en hier

kan de jeugd aanschouwelijk onderwijs genieten. Hiermede zijn wij aan een belangrijk punt gekomen:

Museum en school.

In de school hoort men van planten en dieren. Planten kunnen nog wel gemakkelijk meegebracht worden, maar een dier heeft men niet zo gemakkelijk bij de hand. Komen de leerlingen nu in het museum, dan zien zij in eens voor zich de dieren, waarover ze op school gehoord hebben. Men hoort het aan de uitroepen: „Daar heb je de das, kijk de bunzing, de wielewaal met z'n nest. Komen die insecten allemaal bij ons voor?” En zo gaat het door. Ook de fossielen, getuigen van het verre verleden, interesseren hen. Zij horen van de Fransen, die de maashagedis mee hebben genomen naar Parijs. Krijgen ze tenslotte nog een filmpje toe, dan zijn zij helemaal niet meer te houden.

Voor de scholen van Maastricht is het bezoek aan het museum geen probleem. Honderden leerlingen hebben dit jaar ons museum bezocht. In plaats van de „officiële les” krijgen zij hier aanschouwelijk onderwijs. Maar ook voor de scholen buiten Maastricht mag het bezoek aan het museum geen probleem zijn. Men bezoekt 's morgens het museum en 's middags gaat men de oude stad bezichtigen — een wandeling langs de wallen is ook uit floristisch oogpunt interessant — of men gaat naar buiten. De museumleiding zal gaarne een excursieplan opstellen. Een belangrijke vooruitgang in dezen is tot stand gekomen, toen in 1956 Dr. P. J. van Nieuwenhoven werd benoemd tot kontaktbioloog voor jeugd en scholen. Rijk en Provincie zijn wij erkentelijk voor het subsidie voor deze nieuwe functie verleend.

Het museum is voortgekomen uit het Natuurhistorisch Genootschap. Zijn groei in het verleden en thans dankt het in hoofdzaak aan de leden van het Genootschap. Met grote dankbaarheid zij dit hier vermeld. Misschien zijn wij wel wat ondankbaar geweest, omdat wij zelfs de namen niet hebben vermeld van hen, die belangrijke schenkingen hebben gedaan. Maar in het museum staan al die namen vermeld. Toch moeten wij hier ter plaatse voor één man een uitzondering maken, de dokter van Nuth, August de Wever (1874—1947), die in 1910 het Genootschap mede ten doop heeft ge-

A. De Wever

houden. Wat deze kenner van de Zuidlimburgse flora, zoals er geen tweede in den lande te vinden was, voor ons museum gedaan heeft, mag niet onvermeld blijven. In 1923 schonk hij aan het museum zijn uitgebreide bibliotheek (608 stuks), welke schenking gevolgd werd door die van zijn kostbaar herbarium (ongeveer 25000 stuks). „Dit herbarium”, zo schreef Prof. J. Heijmans bij de dood van De Wever, „zal nog in lengte van dagen een rijke bron kunnen zijn voor belangrijke gegevens en voor vergelijkende studie over de planten van Zuid-Limburg en de verre omgeving”. Geen wonder dat dit herbarium is opgenomen in de Index Herbariorum. Verder bezit het museum zijn prachtig foto-archief en 16 dikke mappen met nagelaten aantekeningen.

Zo zijn wij ongemerkt aangeland aan een belangrijk en onmisbaar onderdeel van het museum:

De Bibliotheek.

Deze bestaat uit twee gedeelten, die in afzonderlijke lokalen zijn ondergebracht, nl. de boekerij en de tijdschriftenbibliotheek. De boekerij bevat naast de moderne handboeken ook tal van oude kruidboeken, zoals Rembertus Dodonaeus, Leonhard Fuchs, Matthias de Lobel, en nog vele andere beroemde oude boeken, waarvan ik alleen wil noemen de „Bybel der Nature” of „Historie der Insecten” van onze landgenoot Jan Swammerdam (1637—1680) en „Le jardinier françois” van De Bonnefants (1651), waarin de eerste beschrijving van de champignoncultuur.

Onmisbaar voor het werk in het museum zijn de tijdschriften. Door het ruilverkeer, dat het Natuurhistorisch Genootschap onderhoudt met 183 binnen- en buitenlandse instituten en wetenschappelijke verenigingen, komen hier jaarlijks 291 tijdschriften binnen, waarbij men nog moet voegen de tijdschriften, die door aankoop (26) en door schenking (17) worden verworven. Het moge duidelijk zijn, dat hier wordt opgebouwd een bibliotheek van onschatbare waarde, die wellicht nog wel eens haar diensten zou kunnen bewijzen aan de toekomstige universiteit van Maastricht.

Wasmann-Collectie.

Wij mogen de geschiedenis van het museum niet beëindigen zonder melding te maken van

de wereldberoemde collectie Wasmann, die eigendom is van het Collegium Canisianum en zich bevindt in ons museum. Deze collectie bestaat uit mieren, termieten en haar gasten, die door Erich Wasmann (1859—1931) verzameld en beschreven zijn. Dat deze verzameling ook thans nog, naast haar historische betekenis, haar waarde bezit, bewijst het feit, dat hier meermalen Amerikaanse geleerden op bezoek zijn geweest, om de collectie te raadplegen. Dat ook de Duitsers de waarde er van kenden, was wel duidelijk tijdens de tweede wereldoorlog, toen zij in 1943 de collectie naar Duitsland (Berlijn) brachten, om ze „in veiligheid te stellen”. Aan John W. Bailey, majoor (later Lt. Kol.) van het 9e Am. leger, professor aan de Universiteit van Michigan, hebben wij het te danken, dat de collectie onbeschadigd in veilige haven terugkeerde. In een non-stop trip bracht Bailey de kostbare lading van Berlijn naar Maastricht (29 sept. 1945). Zo moet ook het Natuurhistorisch Museum van Maastricht non stop volharden in het volbrengen van zijn dubbele taak: de wetenschap te dienen en leerschool te zijn voor het volk, in het bijzonder voor de jeugd.

- 1) Deze zusters bezitten in Hasselt thans nog twee huizen, nl. een ziekenhuis en een bejaardenhuis.
- 2) Hier hebben gewerkt in het begin van deze eeuw Jhr. Robert A. A. J. Graafland (1875—1940) en H. F. Goovaerts (1865—1912).
- 3) Deze titel werd in 1953 door B. en W. veranderd in die van directeur. Deze verandering was noodzakelijk met het oog op de betrekkingen met het buitenland.

